

Oponentský posudek diplomové práce

Alena PIVOŇKOVÁ, *Dějiny a katalog historické knihovny farnosti sv. Vojtěcha v Praze-Novém Městě, České Budějovice 2022. Diplomová práce Ústavu archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 807 s.*

Zmapování vývoje jakékoliv historické knihovny je vždy významným krokem na cestě poznání dějin české knižní kultury a přidá-li se k tomu i zpřístupnění jejího obsahu, třeba formou katalogu, je to pak obrovský počín pro celou badatelskou obec. Knihovny jsou nenápadným a často ještě ne zcela doceněným odkazem minulosti, z něhož ale můžeme vyčíst mnoho užitečného - nejen z obsahu samotných dokumentů zde uložených, ale i z jejich skladby či zachovaných provenienčních poznámek, na jejichž evidenci je v současnosti kladen velký důraz.

Diplomová práce kolegyně Aleny Pivoňkové splňuje všechny požadované formální náležitosti a vzhledem k tomu, že obsahuje kromě vypsání dějin historické knihovny také její obsáhlý katalog, svým rozsahem 807 s. výrazně přesahuje požadavky kladené na diplomové práce. Sestává z Úvodu, pěti kapitol, Závěru, Seznamu použitých pramenů a literatury, Seznamu příloh, Katalogu rukopisů svatovojtěšské farní knihovny a Katalogu tisků svatovojtěšské farní knihovny. Samotný text vhodně doplňuje deset přehledných tabulek a 43 obrazových ukázek, vše s patřičným popisem. Autorka si dala za hlavní cíl vytvoření katalogu knihovny a rozbor knižního fondu, s čímž úzce souvisí i vznik a vývoj samotné farní knihovny. Kromě pečlivého studia archivních pramenů a odborné literatury využívala při zpracování knihovního fondu zcela správně i různé mezinárodní knihovní online databáze, především WorldCat. Zde si dovoluji do budoucna doporučit kromě této univerzální databáze pro staré tisky spíše přehlednější KVK – Karlsruher Virtueller Katalog: <https://kvk.bibliothek.kit.edu/> s možností vyhledávání i ve WorldCatu, ale především s velice dobře zpracovanými záznamy germanik 16. – 18. století v katalogových bázích VD 16, 17 a 18 nebo Edit 16: <https://edit16.iccu.sbn.it/en/> pro italské tisky 16. století; pro inkunábule je tu Incunabula Short Title Catalogue – ISTC: <https://data.cerl.org/istc/> a pro německojazyčné rukopisy např. Handschriftencensus: <https://handschriftencensus.de/>. V kapitolách *Dějiny původce knižního fondu* a *Historie knihovny a knižní kultury na svatojiřské faře* navázala na svou bakalářskou práci, v níž zpracovávala inventář archivu svatovojtěšské farnosti. Zároveň zde prokázala znalost příslušné literatury a orientaci v dané problematice. Oceňuji citlivou práci s prameny, interpretaci údajů z pamětní knihy a především rozbor a edici tří knihovních inventářů, zpracovaných metodou transliterace. Zvolená metoda přepisu je v tomto případě více než žádoucí, neboť umožní autentický výzkum dalším badatelům ve smyslu doslovného znění inventárního záznamu.

V kapitole *Katalogizace knižního fondu a rozsah knihovny* je podrobně popsáno rozdělení do tematických skupin a „schéma pro katalogizaci“. Zde bych měla pro autorku do budoucna pár doporučení: z důvodů možné záměny ve fondech většinou nepoužíváme signaturní značení „I“, pouze H, J, K, atd. a u katalogů historických fondů se neuvádějí informace typu „*oblast údajů o názvu, ...*“ nebo „*údaj o odpovědnosti, ...*“, to každý badatel předpokládá a ze samotného záznamu i pozná. Rozdělením údajů (ať už dle příručky ISBD (A) nebo jiné) se v tomto případě řídíme pouze doporučeně, ve smyslu výčtu údajů použitých při popisu starého tisku, nikoli doslovně dle názvů skupin. Ale striktní dodržování takového dělení se

naopak vyžaduje při katalogizaci do online databází, kde je nutno přímo do předepsaných kolonek dané údaje doplnit. Katalogizace rukopisů dodnes probíhá podle pravidel a vzorů uvedených v příspěvku PRAŽÁK, Jiří – HOFFMANN, František – KEJŘ, Jiří – ZACHOVÁ, Irena. *Zásady popisu rukopisů. Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie*, 1983, 28, č. 2, s. 49–95. Pro tištěnou katalogizaci rukopisů a starých tisků doporučuji pro příště převzít některý z formátů již vydaných katalogů: pro rukopisy např. SVOBODOVÁ, Milada. *Rukopisy ze sbírek Tomáše Antonína Putzlachera, Michaela Schustera a dalších nešlechtických bibliofilů ve fondu pražské lobkowiczské knihovny v Národní knihovně České republiky. I–II*, Praha 2012; a pro staré tisky např. PALÍČKOVÁ, Tereza – ADAMAITIS, Zuzana. *Czerninská rodová knihovna*, Praha 2019; VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*, Praha 2015 nebo FŮROVÁ, Miroslava. *Katalog sbírky prvotisků a starých tisků Ústředního archivu Českobratrské církve evangelické (tzv. Knihovny Husova domu). Část 1., České a slovenské tisky od roku vydání 1488 do roku 1800*, Praha 2019.

Nejrozsáhlejší kapitola *Rozbor knižního fondu* je členěná do deseti podkapitol a představuje skladbu zkoumaného knižního fondu z hlediska chronologického, obsahového, jazykového i provenienčního. Zde musím upozornit, že termín „*historické tisky*“ (s. 71) se běžně nepoužívá, v praxi dělíme knižní fond standardně na rukopisy, staré tisky, fondy 19. století a novodobou produkci. Staré tisky jsou prozatím ohraničeny datem 31. 12. 1800 i přesto, že tzv. „*knihovní*“ zákon č. 257/2001 Sb. *O knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb* pracuje striktně pouze s termínem „*historický fond*“, což je „*knihovní fond sestávající z knihovnických dokumentů, které vznikly do roku 1860 nebo mají v daném oboru pro svou jedinečnost historickou hodnotu, popřípadě jiný knihovní fond mající zvláštní historickou a kulturní hodnotu, pokud byl takto vymezen ve statutu knihovny nebo v jiném právním předpisu.*“ Protože znění zákona je velmi benevolentní a občas díky tomu dochází k nepřesným či mírně zavádějícím formulacím, doporučuji opravit rozdělení tisků v tabulce č. 7 pouze na tisky 19. století 1801–1899 a tisky 1900–. Značná část věnovaná jednotlivým tiskařům a nakladatelům má pochopitelně kompilativní povahu, ale i přesto zde autorka prokázala správnou orientaci v knižním fondu, obzvláště v někdy problematických případech vícegeneračních dílen. K identifikaci tiskařských signetů doporučuji též online databázi Marques d'impresors univerzity v Barceloně, která neobsahuje sice všechny známé signety, ale je průběžně doplňována a bývá velmi nápomocná při určování méně známých osob: <https://marques.crai.ub.edu/ca/impresors/marques>. Obsahuje vyobrazení signetu, jeho stručný popis, znění případné devisy a stručné údaje o původci. Podkapitola s popisem zajímavých ilustrací nalézajících se ve zkoumaném fondu je pro lepší představu vhodně doplněna četnými obrazovými přílohami. V podkapitole o vazbě autorka přehledně nastínila vývoj knižní vazby na příkladech svatovojtěšského fondu. Zmínila také šedě přetřené hřbety a několik knih s dochovanými puklami či nárožnicemi a částečně dochovaným kováním – jak sama uvádí, je to opravdu díky špatnému rozhodnutí v naší minulosti dnes spíše vzácností. U přetíraných hřbetů se těžko rozlišuje mezi bílou a šedou barvou, ale vcelku platí, že přetíráním, někdy i s různými ornamenty, označovaly své knihy většinou církevní řády, odlišný byl ovšem vždy tvar signatury (použití velkých a malých písmen, římské či arabské číslice a v neposlední řadě i grafická úprava zápisu). Pro bližší určení je vždy třeba srovnat případné provenienční přípisky či v úplně nejlepším možném případě porovnat původní signatury s dochovaným původním katalogem, což bohužel většinou nebývá možné. Například jezuitské knihy měly kožené hřbety přetřené bílou olejovou barvou, v horní části černě psaný název a v dolní černě nebo červeně psanou signaturu; klášter theatinů (kajetánů) v Praze bíle přetřené hřbety, v horní části černě psaný název, pod ním ornament a dole signaturu; františkáni z Hradiště nad Jizerou šedě

přetřené hřbety, v horní části černě psaný název, uprostřed a dole signatura a vše v modrých, červených nebo černých rámečcích nebo klášter hybernů šedě přetřené hřbety s černě psaným názvem v horní části a signaturou v dolní části. U šesti knih autorka uvádí neznámá supralibros, ovšem v případě signatury C4 s písmeny na hřbetu „P. AE.“ se rozhodně nejedná o supralibros – to bývá pouze na přední či zadní desce – a navíc, titul zní *Breviarium Romanum, Pars Aestivalis*, takže písmena jsou běžně používanou zkratkou názvu části. Breviář byl vydáván buď v jednom svazku, nebo členěn na dvě či čtyři části podle ročních období – v případě dvousvazkového tedy na pars hiemalis („zimní“) a pars aestivalis („letní“), u čtyřsvazkového pak na pars hiemalis, vernalis („jarní“), aestivalis a autumnalis („podzimní“), takže podobnými zkratkami (p.h., p.v., p.au.) se často na hřbetech značily i další díly. Předposlední podkapitola se týká proveniencí a poslední shrnuje celkový fyzický stav fondu. Budoucí badatelé jistě uvítají přehlednou tabulku s provenienčními zápisy a zároveň současnou signaturou, i když je trochu zavádějící, protože neobsahuje všechny provenienční záznamy uvedené v katalogových zápisech. Pokud už se takovéto tabulky při popisech historických fondů dělají, měly by obsahovat veškeré provenienční poznámky, tedy zde i popis neurčeného erbu, předchozí cizí signatury či přeškrtnuté záznamy. Přesto, že jsem zmiňované tisky neviděla, přeci jen bych k přepisu některých exlibris měla pár poznámek: u signatury B 3a, kde je uvedeno latinsky jméno vlastníka „*Christo[ph] Joannes [.] Sigismundus Croconius, Archidiaconus*“ by mělo být první jméno rozepsáno také v latinském tvaru „*Christo[phorus]*“; u signatur B 26, E 7, E 13a-b, E 26, F 3 a N 4 se domnívám, že by pravděpodobně místo zkratky „*aep.*“ v zápisech „*Bibliotheca aep. Seminarii Pragensis*“ mělo být rozepsáno „*a[rchi]ep[iscopalis]*“, když už jsou i ostatní výrazy v tabulce rozepsány; u signatury E 1b bych raději přepsala začátek „*Caesarej Collegij Societatis JESV Pragae*“ jako „*Caesarei Collegii*“; u signatury E 7 se pouze domnívám, že by místo „*Conventij [C]issensis[?] S[ancti] Joannis Nep[omucensis] [...] Eren Discalori S. P. Augustini*“ mohlo být spíše „*Est Convent[us] Lissensis S[ancti] Joannis Nep[omucensis] [zde buď Ord[o], FF., nebo obojí] Erem[itarum] Discal[ceat]or[um] S. P. Augustini*“ – jedná se s největší pravděpodobností o klášter bosých augustiniánů v Lysé nad Labem; u signatury E 13a „*Bibliotheca Regij Aurae S[anctae] Coronae*“ bych upřednostnila přepis „*Regii*“; u signatury I 2a by ve znění „*Bibliotheca Majoris Collegii Soc[ietas] Jesu Praga ad S. Clementea, 16.*“ mělo být „*Soc[ietatis] Jesu Praga ad S. Clementem*“; u signatury K 12 opět v zápise „*Collegio Soc[ietas] Jesu Praga*“ raději tvar „*Soc[ietatis]*“ a následující signatuře K chybí číselné označení.

Největší část práce představuje obsáhlý katalog rukopisů a tisků. Úkolem každého katalogu je především zpřístupnit a přiblížit danou skupinu – ať již knižní fond či jinou sbírku – co největšímu počtu uživatelů. Proto je mi velmi líto, že tento katalog ve stávajícím stavu k tisku doporučit nemohu. Není chybou autorky, že se snažila do záznamů vtěsnat co nejvíce informací, naopak za to ji chválím. Ale jak jsem již výše zmínila, díky zbytečně podrobnému strukturování jednotlivých zápisů si pouze přidělala práci, bohužel na úkor jejich přehlednosti. Existuje více druhů katalogových záznamů, od nejjednoduššího, tzv. shorttitle, přes standardní až po podrobný, podle toho, pro který se autor katalogu rozhodne. Například shorttitlový záznam musí udávat aspoň jméno autora, zkrácený název díla, nakladatelské údaje a fyzický popis (rozsah stran). Standardní katalogový záznam většinou obsahuje jméno autora, název, nakladatelské údaje, fyzický popis, provenienční znaky a poznámky, popis vazby a fyzický stav ve smyslu chybějícího textu. V podrobném záznamu se autor katalogu navíc „rozepisuje“ podle svého uvážení: například transkribovaným názvem (je-li to nutné), doplňujícími informacemi

k zmiňovaným osobám, podrobným typografickým popisem, popisem výzdoby, ilustrací, fyzického stavu exempláře a v některých případech nastíní i stručný obsah díla.

Do hlavního záhlaví katalogového záznamu autorka správně použila tvary jmen v autoritní formě, ale rozhodně sem nepatří životní data všech zúčastněných a v žádném případě nejsou plynulou součástí textu jako zde. Pokud se v záhlaví již uvádí, pak pouze data autora a zásadně odděleně, na samostatném řádku se jménem, buď v závorce, nebo bez ní. Také díly se většinou neudávají malými písmeny a, b, ..., ale ve tvaru číslo signatury lomené dílem (např. E 6/T.1, E 6/T.2) a případné přívazky (které nejsou pokračováním prvního díla) se značí zkratkou „adl.“ + číslo za lomítkem, aby bylo na první pohled jasné, že se jedná o přívazek (např. E 6/adl.1). V katalogových záznamech se občas objevují chyby, kromě výše zmíněných supralibros a prepisů provenienčních záznamů v tabulce je to například prepis provenience u E6b: „Na s. [I] přeškrtnáný text perem: „*Est Conicentius S[ancti] Wenceslai Ordinis S. P. Augustini*“ – zde by mělo být „*Conventus*“. V „*Oblasti nakladatelských údajů*“ se zbytečně opakují informace v případech, kdy tiskař i nakladatel jsou jedna a táž osoba, v záznamech se neuvádí druh dokumentu – ten je zřejmý už z data vzniku. Naopak se vždy udává výška tisku v centimetrech (zaokrouhlená na půl centimetru) a formátování (2°, 4°, 8°, ...). Nečíslované strany či listy se počítají vždy od 1, nikdy se nedopočítávají podle stávající paginace či foliace a první strana se neuvádí – např. nikoli [I]-[VI], I-XXXVI, 1-917, [918]-[995] s., ale [6], XXXVI, 917, [78] s. Rozhodně se při katalogizaci neužívají formulace typu „*Podoba tisku*“ a „*Vybavení tisku*“, to vše včetně případných ilustrací spadá do typografického popisu.

Předkládaná diplomová práce představuje přes všechny výše uvedené výhrady, občasné překlepy a ne vždy vhodnou stylizaci (často se opakující výrazy), svým náročným a obsáhlým zpracováním jednotlivých záznamů cenný pramen pro další výzkumy v oblasti knižní kultury. Doufám, že se po patřičných úpravách u tohoto katalogu dočkáme i tiskové podoby, a tím naplnění jeho největšího přínosu do budoucna, totiž opravdového zpřístupnění pražské svatovojtěšské historické farní knihovny. Proto doporučuji práci k obhajobě a navrhuji klasifikovat **výborně**.

Praha, 9. ledna 2023

PhDr. Alena Císařová Smítková
Oddělení rukopisů a starých tisků
Národní knihovna ČR

Příklad kratšího katalogového záznamu J 24, který by mohl vypadat třeba takto:

J 24

Reusner, Elias (1555–1612)

ISAGOGES HISTORICAE LIBRI DUO Quorum unus Ecclesiasticam, alter Politicam continet historiam: utramque secundum cujusque aetates exacte definitam: quarum illa ad traditionem domus Eliae; haec ad quatuor mundi regna, in bestiis quatuor a Daniele propheta adumbrata, magno & pio studio est accommodata
Altera editio auctior & elaboratior

Jenae: Typis & Sumptibus Christophori Lippoldi, 1609

[16], 670, [36] s. ; il.

(20 x 15 cm – v závorce pouze výška zaokrouhlená na půl centimentru), a zde formát, např. 8°

Rok vydání římskými číslicemi, nakladatelské údaje též v kolofonu, tištěno antikvou a italikou v rámu z jednoduché linky, text sázen per extensum, stránkové kustody, signatury archů, arabská paginace, živé záhlaví, marginálie, verzátky, iniciály.

Ozdobný rámeček titulního listu, vlysy, ozdobné a jednoduché linky, iniciály, tiskařské ozdůbky, viněty. Na s. [36] na konci tisku dřevořezový signet tiskaře Lippolda: v oválné katruši, která má v opise nápis: „DISCITE IVSTICIAM MONITI ET NON TEMNERE DIVOS“, je zobrazena alegorie Spravedlnosti, s váhami v pravé ruce, mečem v levé ruce a s páskou přes oči.

Na předním přideštlí nalepen potrhaný štítek s mědirytovým heraldickým exlibris, v němž je zobrazen lev ve skoku. Na štítu je turnajová přilbice s korunou, přikryvadly a s křídly a vyskakujícím lvem jako klenot.

Na titulním listu perem: „Ex Bibliotheca Sancti Adalb[erti] Neo-Pragae“ a otisk černého razítka s textem „P[FARR] KIRCH[E]“.

Lepenkové desky potažené hnědou usní, hřbet o 4 vazech. Uprostřed přední i zadní desky je slepotisková dominanta, rostlinný ornament v oválném rámu. Hřbet přetřen šedou barvou. Na přední ořízce je rytý ražený erb uprostřed (čtvrcený se srdečním štítkem; detailněji nelze určit, barva je odřená) a kolem ražené ornamenty zlatou barvou a na okrajích ořízky jsou linky. Na druhém poli hřbetu perem: „ISAGOGES/ HIST[ORICAE]“.

Odřený pokryv desek i hřbetu. Okraje desek i hřbetu jsou poškozeny červotočem. Přední přideštlí je odřené.